

Angelika Czarnecka

Droga państw byłego Bloku Wschodniego do akcesji do Unii Europejskiej

Koniec II wojny światowej dla wielu państw Europy Środkowej i Wschodniej nie oznaczał wyzwolenia narodowego wręcz przeciwnie: jednego najeźdźcę zastąpił drugi w postaci Bolszewickiej Rosji. Związek Radziecki odegrał kluczową rolę w wyzwoleniu państw okupowanych przez hitlerowskie Niemcy spod jarzma faszystowskiego. Na wyzwolonych ziemiach Armia Czerwona tworzyła ośrodki władzy, które oddane były władzy w Moskwie.

Przemianom ustroju politycznego w tych krajach towarzyszyła nacjonalizacja gałęzi gospodarki i wprowadzenie systemu planowania państwowego. W rozwiązywaniu trudności uciekano się do pomocy *wielkiego brata*, czyli Związku Radzieckiego. Politykę zagraniczną orientowano na sojuszu i przyjaźni z bolszewicką Rosją.

Kształtowanie się Bloku Wschodniego znalazło wyraz w serii układów sojuszniczych w latach 1945-1949. Państwa demokracji ludowej szukały w układach o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnych gwarancji pokojowych warunków odbudowy i rozwoju skutecznej zapory przeciwko odrodzeniu się potęgi Niemiec. Sieć zawartych układów stwarzała strukturę zwartej bloku ideologicznego i politycznego, wojskowego i gospodarczego, który miał przetrwać niespełna pół wieku¹.

---

¹ J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Warszawa 2001, s. 47-49.

1. Początek powrotu do Europy

Podział świata na Wschód i Zachód trwał do połowy lat osiemdziesiątych. W 1985 roku Sekretarzem Generalnym Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego został Michaił Sergiejewicz Gorbaczow. Gorbaczow był wychowany w kulcie Stalina jednak doszedł on do wniosku, że teoria stalinowska bardzo mija się z rzeczywistością. Nowy przywódca Związku Radzieckiego dostrzegał kłopoty, z jakimi boryka się jego państwo i przyjmując stanowisko Pierwszego Sekretarza zamierzał zreformować system realnego socjalizmu. Pierwszymi zarysami reformy w Związku Radzieckim i krajach satelickich miało być wprowadzenie jawności życia politycznego, czyli *glasnosti*, przekształcenie stosunków społeczno-politycznych, czyli *perestrojki* i przyspieszenia procesu rozwoju ekonomicznego, czyli *uskorienija*.

Podjęte przez Gorbaczowa reformy zaczęły osłabiać system komunistyczny nie powodując jednocześnie żadnych zmian na lepsze. Sytuacja ekonomiczna pogarszała się diametralnie z dnia na dzień. W państwie narastały tendencje anarchistyczne. Ekipa rządząca nie panowała nad sytuacją, traciła powoli ster, który trzymała w rękach. W republikach radzieckich i w krajach będących pod wpływem *wielkiego brata* do głosu zaczęły dochodzić tłumione dotąd problemy społeczne i narodowościowe. Powstawać zaczęły załążki nowych partii politycznych, które tworzyła będąca dotąd w ukryciu opozycja².

Pierwszym krajem będącym w sojuszu ze Związkiem Radzieckim, które wykorzystało osłabienie wielkiego mocarstwa była

---

² A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia Powszechna 1939-1997*, Poznań 1998, s. 477-480.

Polska. W 1987 roku ponownie zaktywizował się będący od 1981 roku w ukryciu Niezależny Samorządowy Związek Zawodowy „Solidarność”.

Pod koniec 1987 roku przywódcy „Solidarności” wystąpili z propozycją zawarcia porozumienia do władz polskich. Porozumienie to nosiło nazwę „paktu antykryzysowego”. Jednak władze propozycji tej nie przyjęły od razu. Dopiero w sierpniu 1988 roku obie strony podjęły wspólną decyzję przeprowadzeniu obrad Okrągłego Stołu. Obrady te miały miejsce w Sali Kolumnowej Pałacu Namiestnikowskiego przy Krakowskim Przedmieściu i trwały od 6 lutego 1989 roku do 4 kwietnia 1989 roku. Brało w nich udział 57 przedstawicieli różnych ideologii i opcji politycznych.. Obrady były emitowane przez telewizję.

Na początku 1990 roku podczas obrad Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej podjęto decyzje o rozwiązaniu partii. W jej miejsce powstały dwie nowe partie socjaldemokratyczne: Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polski i Unia Socjaldemokratyczna. W związku z rozwiązaniem partii, która miała monopol władzy w Polsce przez prawie 50 lat, z rządu odwołano przedstawicieli byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a układ zawarty podczas obrad Okrągłego Stołu uznano za nieważny.

Nowa władza podjęła decyzje o wprowadzeniu gospodarki rynkowej, rozwinięto plany reprywatyzacji i pełnego powrotu do kapitalizmu oraz uchwalono nową konstytucję zwaną *Małą Konstytucją*, która między innymi zmieniała nazwę państwa z Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na Rzeczpospolita Polska³.

---

³ Tamże, s. 824-839.

Stosunki ze Związkiem Radzieckim uległy pogorszeniu. Polska zaczęła otwierać się na Zachód, zgłaszając między innymi akces do ówczesnej Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Paktu Północnoatlantyckiego.

Na Węgrzech sytuacja rozwijała się podobnie jak w Polsce. W 1989 roku powstały tu różne grupy będące w opozycji do władz rządzących takie jak: Węgierskie Forum Demokratyczne, Związek Wolnych Demokratów, Związek Młodych Demokratów, co spowodowało dymisję pierwszego sekretarza Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej Kádara. W sierpniu 1988 roku minister spraw zagranicznych Gyula Horn podjął dość odważny krok, bo zgodził się na otwarcie granic z Austrią, co spowodowało dość dużą emigrację mieszkańców Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Jesienią 1989 roku na wzór Polski zorganizowano na Węgrzech obrady *trójkątne stołu*, na których podobnie jak w Polsce postanowiono przeprowadzić demokratyczne wybory do parlamentu, które wygrała opozycja².

W Czechosłowacji opozycja uaktywniła się w latach osiemdziesiątych. W połowie listopada 1989 roku w stolicy Czechosłowacji zorganizowano wielką demonstrację, podczas której aresztowano 150 osób, co spowodowało kolejne manifestacje i protesty oraz utworzenie Forum Obywatelskiego, któremu przewodniczył Vaclav Havel. Zamieszki na ulicach i spowodowały ustąpienie rządu komunistycznego i oddanie władzy opozycji na drodze pokojowej. Rządy w państwie przejęło Forum Obywatelskie. 29 grudnia 1989 roku pierwszym prezydentem w demokratycznej Czechosłowacji został Vaclav Havel.

Jedną z pierwszych z reform przeprowadzonych w tym państwie było utworzenie dwóch samodzielnych republik: Czech i Słowacji, które zostały połączone w systemie federacyjnym. Na czele rządu federalnego w nowym państwie stanął Marian Calfa⁴.

W 1992 roku Słowacy postanowili uniezależnić się od Czech. Po wielu dyskusjach federacyjne państwo Czechosłowacja przestało istnieć. W jego miejsce zostały utworzone dwa samodzielne państwa: Republika Czeska, której prezydentem pozostał Vaclav Havel i Republika Słowacka, której prezydentem został Michał Kovacs⁵.

Do roku 1989 w Rumuni panował system dyktatorski i policyjny. Pod koniec lat osiemdziesiątych wszystko uległo zmianie. 22 grudnia 1989 roku w Siedmiogrodzie doszło do wielkich demonstracji mniejszości węgierskiej, które to demonstracje zostały bardzo brutalnie zdławione przez siły bezpieczeństwa państwowego. Wydarzenia te spowodowały, że 23 grudnia 1989 roku został w Rumunii wprowadzony stan wojenny, który z kolei wywołał bunt sił bezpieczeństwa. Na czele pacyfikowanej prowincji stał Ceausescu. Władzę w państwie przejął Front Ocalenia Narodowego, który był opanowany przez komunistów i który nie zamierzał zmieniać systemu społeczno-politycznego. Stanowisko prezydenta objął Ion Iliescu, którym cieszył się dużym poparciem społeczeństwa, o czym świadczyła jego wygrana w wyborach w maju 1990 roku⁶.

---

⁴ A. Czubiński, *A. Czubiński, Polska i Polacy po II wojnie światowej 1945-1989*, Poznań 1998, s. 840.

⁵ A. Spiesz, *Dzieje Słowacji, na drodze do uświadomienia narodowego*, Gorlice 1992, s. 153.

⁶ A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia...*, dz. cyt., s. 485.

W listopadzie 1989 roku w łonie Bułgarskiej Partii Komunistycznej doszło do buntu wewnętrznego. Obalono przewodniczącego Rady Państwa Teodora Żiwkowa, a partię przemianowano na Bułgarską Partię Socjalistyczną. Prezydentem został Peter Mładenow, a premierem Andrej Łukanow. Nowe władze przystąpiły do reform, z tym, że dawna opozycja nie miała takiej siły jak kiedyś i była rozproszona politycznie. Sytuacja ekonomiczna w kraju była bardzo trudna, rząd nie radził sobie z nią w związku z tym gabinet Łukanowa podał się do dymisji, a na jego miejsce powołano gabinet Dymitra Popowa. Na październik 1991 roku zostały wyznaczone wybory parlamentarne i prezydenckie, które wygrała Unia Sił Demokratycznych. Nowym prezydentem Republiki Bułgarskiej został Żeliu Żelev. Nowo wybrane władze nie potrafiły jednak wyciągnąć kraju z kryzysu ekonomicznego, co spowodowało, że niezadowolone ludźmi z nowych władz wzrastało i w kolejnych wyborach sukces odniosła Bułgarska Partia Socjalistyczna⁷.

Po II wojnie światowej Niemcy zostały podzielone na cztery strefy wpływów, które były okupowane przez państwa zwycięskie, czyli Związek Radziecki, Wielką Brytanie, Francję i Stany Zjednoczone. Podział ten miał trwać do czasu aż wielka czwórka postanowi, jakie decyzje podjąć w sprawie niemieckiej. Jednak na wskutek rozpadu koalicji wojennej i rozpoczęciem tak zwanej *zimnej wojny* między Wschodem a Zachodem państwo niemieckie zostało podzielone na dwa odrębne państwa: prozachodnią Republikę Federalną Niemiec i proradziecką Niemiecką Republikę Demokratyczną.

W 1989 roku na skutek przemian w krajach socjalistycznych ludność Niemieckiej Republiki Ludowej też zaczęła dążyć do

---

⁷ A. Czubiński, *Polaka...*, dz. cyt., s. 842.

zmiany ustroju. Wylęła ona na ulice i organizowała wielkie manifestacje na rzecz demokratyzacji państwa. Powstawały pierwsze w dziejach stowarzyszenia i partie opozycyjne. W związku z tymi wydarzeniami I Sekretarz Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec i Przewodniczący Rady Państwa Erich Honecker ustąpił z zajmowanych stanowisk. W ślad za nim ustąpił dotychczasowy rząd. 7 listopada 1989 roku powołano nowy gabinet pod przewodnictwem Hansa Modrowa, który 9 listopada 1989 roku podjął decyzję o otwarciu granic, co doprowadziło do obalenia muru berlińskiego.

W Niemieckiej Republice Ludowej na wzór Polski zorganizowano obrady okrągłego stołu próbując znaleźć najlepsze rozwiązanie. Podczas obrad zdecydowano między innymi o przeprowadzeniu referendum do Izby Ludowej Niemieckiej Republiki Ludowej. Wybory te wygrała chadecja, która powołała nowy rząd pod przewodnictwem Lothara de Mezierea. Nowy gabinet przyjął plan zjednoczenia Niemiec. Cztery mocarstwa odpowiedzialne od czasów wojny za kwestie niemiecka poparły ten pomysł. Jesienią 1990 roku Niemiecka Republika Demokratyczna sama się rozwiązała, a 3 października 1990 roku uznano za dzień Zjednoczenia Państwa Niemieckiego.

Wraz z likwidacją Niemieckiej Republiki Demokratycznej Układ Warszawski stracił wszelki sens w związku z tym został rozwiązany na posiedzeniu swojego Komitetu Doradczego 1 lipca 1991 roku⁸.

Uniezależnienie się państw satelickich od Związku Radzieckiego spowodował, że republiki wchodzące w skład imperium

radzieckiego także zaczęły dążyć do odzyskania niepodległości. Jako pierwsze uaktywniły się państwa nadbałtyckie, czyli Litwa Łotwa i Estonia. Zażądali oni potępienia paktu zawartego przed półwieczem przez ministrów spraw zagranicznych Hitlerowskich Niemiec i Radzieckiej Rosji, Joachima Ribbentropa i Wiaczesława Mołotowa, czemu dali wyraz 22 lipca 1989 roku, w rocznicę podpisania paktu, gdy utworzyli 650 kilometrowy łańcuch ludzki łączący te państwa. Żądano między innymi odbudowy samodzielności tych państw⁹.

Na Litwie powołano do życia Ruch na Rzecz Przebudowy *Sajudis*, przywrócono flagę narodową i uznano język litewski za obowiązujący na terytorium Litwy oraz przywrócono administrację Kościoła Rzymsko-Katolickiego tak tępioną przez Związek Radziecki. Na luty 1990 roku zaplanowano wybory, które wygrał Ruch na Rzecz Przebudowy *Sajudis*. Dnia 11 marca 1990 roku nowy parlament uchwalił uchwałę o przekształceniu Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w Republikę Litewska oraz zatwierdził deklarację o niepodległości państwa.

Podobnie rozwijała się sytuacja w Łotwie. Pod koniec lat osiemdziesiątych powstało Forum Narodowe Łotwy i Ruch na Rzecz Niezawisłości Narodowej Łotwy. W lipcu 1989 roku Rada Najwyższa Łotewskiej Republiki Ludowej potępiła pakt zawarty 23 sierpnia 1939 roku i przekształcenie wolnego państwa łotewskiego w jedną z republik radzieckich oraz uchwaliła dwie deklaracje: pierwsza *O prawach ludu Łotewskiego* i drugą *O niepodległości Łotwy*.

W kolejnym państwie nadbałtyckim Estonii Rada Najwyższa tej republiki uchwaliła deklaracje w sprawie suwerenności tego

---

⁸ M. Borucki, *Historia Powszechna do 1989 roku*, Warszawa 1999, s. 309-312.

⁹ Tenże, s. 312-311.

państwa oraz uchwalono uchwałę przywracającą język łotewski, a także potępiono pakt radziecko – niemiecki i uchwalono deklarację o niepodległości Estonii, czyli rzecz miała się podobnie do Łotwy i Litwy¹⁰.

W taki to sposób kraje nadbałtyckie odłączył się od imperium radzieckiego. Pomimo tego, że Moskwa potępiała ten proces nie była w stanie nic zrobić by go zahamować. Po krajach nadbałtyckich przyszła kolej na inne republiki radzieckie.

Po nieudanym zamachu stanu na Michaiła Gorbaczowa ze Związku Radzieckiego zaczęły występować kolejno Białoruś 27 sierpnia 1991 roku, Uzbekistan i Kirgistan 31 sierpnia 1991 roku, Tadżykistan 9 września 1991 roku, Armenia 23 września 1991 roku, Azerbejdżan 18 października 1991 roku, Turkmenistan 27 października 1991 roku. Związek Radziecki mocarstwo budowane przez Józefa Stalina i jego następców w przeciągu trzech miesięcy przestało istnieć. Rozpad Związku Radzieckiego potwierdził zjazd prezydentów Białorusi, Ukrainy i Rosji w Białowieży 7-8 grudnia 1991 roku. Na tym samym zjeździe do życia została powołana Wspólnota Niepodległych Państw, do której początkowo wstąpiła Rosja, Białoruś i Ukraina a z czasem także inne republiki oprócz krajów nadbałtyckich i Gruzji¹¹.

Koniec istnienia Związku Radzieckiego zakończył teoretyczny podział w Europie na Wschód i Zachód.

2. Współpraca

---

¹⁰ J. Kukułka, *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945-2000*, dz. cyt., s. 453.

¹¹ L. Mularska-Andziak, *Historia Najnowsza 1914-2003*, Warszawa 2003, s. 132 – 133.

Państwa Europy Środkowej i Wschodniej w celu ostatecznego wyjścia spod jarzma radzieckiego, zagwarantowania transformacji ustrojowej i gospodarczej oraz zachowania niezależności podjęły szereg działań zmierzających do całkowitego uniezależnienia się od Rosji. W polityce zagranicznej państwa te postawiły sobie dwa główne cele, którymi było dążenie do członkostwa w strukturach zachodu takich jak Wspólnota Europejskie, Pakt Północnoatlantycki, Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju oraz tworzenie podstaw ściślejszej współpracy w regionie.

Na początku lat dziewięćdziesiątych inicjatywy w tym zakresie ograniczyły się przede wszystkim do współpracy w gronie byłych państw bloku wschodniego. Zainteresowanie współpracą między tymi państwami wynikało z wielu przesłanek. Główną była ta, że państwa te musiały rozwiązać problemy, jakie się przed nimi zaczęły piętrzyć, głównie chodziło o problemy polityczne i gospodarczo-społeczne wywołane wprowadzeniem gospodarki wolnorynkowej. Wspólne działanie oraz współpraca regionalna pozwalały tym państwom pozyskiwać fundusze na demokratyzację życia gospodarczo-politycznego od zachodnich bogatych sąsiadów.

Pierwszą próbą integracji była Inicjatywa Środkowoeuropejska. Została ona powołana do życia u schyłku 1989 roku pod nazwą Inicjatywa Czterech z łacińskiego Quadragonale. Organizację tworzyły dwa państwa demokratycznego zachodu Austria i Włochy oraz dwa państwa postkomunistyczne Jugosławia i Węgry. W 1990 roku do organizacji dołączyła Czechosłowacja przez co Quadragonale zmieniły nazwę na Pentagonale, a w 1991 roku na Heksagonale po przystąpieniu do struktury Polski. Przemiany wewnątrz państwowe w Czechosłowacji i Jugosławii spowodowały, że grupa liczyła w

1993 roku 10 państw i od tego roku jest nazywana Inicjatywą Środkowoeuropejską. W skład tej organizacji po czterech latach istnienia wchodziły: Austria, Włochy, Węgry, Polska, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czechy, Macedonia, Słowacja, Słowenia. W 1996 roku nastąpiło kolejne rozszerzenie grupy, do Inicjatywy dołączyła Albania, Białoruś, Bułgaria, Rumunia i Ukraina, a w 1997 roku Mołdawia¹².

Inicjatywa Środkowoeuropejska miała być organizacją w ramach, której miała istnieć współpraca regionalna. W zakres tej współpracy wchodził rozwój infrastruktury transportowej, energetycznej oraz telekomunikacyjnej, a także ochrona środowiska naturalnego, nauka i technika, kultura oraz edukacja. Do głównych celów należało także tworzenie i umacnianie instytucji demokratycznych w państwach postkomunistycznych oraz przestrzeganie praw człowieka¹³.

Otwarta i luźna formuła grupy pozwala wciągnąć do współpracy dużą i niejednorodną grupę państw, co powoduje jej słabość, ponieważ państwa różnią się między sobą stopniem demokracji i strukturą rynkową.

Do przyczyn osłabiających działanie grupy zaliczyć należy także brak środków finansowych na realizację projektowanych przedsięwzięć oraz zainteresowanie całej szesnastki we wszystkich inicjatywy organizacji.

W czasie przygotowań do rozwiązania Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej pomiędzy byłymi sojusznikami Związku Radzieckiego, czyli Polską, Czechosłowacją i

---

¹² <http://www.tiger.edu.pl/kolodko/eseje/nzg/19.htm>, z dnia 12.03.2006

Węgrami narodził się wspólny dialog, który doprowadził do powstania tak zwanego Trójkąta Wyszehradzkiego. Pierwsze rozmowy dotyczące powołania do życia organizacji, która miała uściślić stosunki między tymi państwami miała miejsce 9 kwietnia 1990 roku w Bratysławie. Inicjatorem spotkania był czeski prezydent Vaclav Havel¹⁴. Po ponad rocznych konsultacjach 15 lutego 1991 roku na Węgrzech w mieście Wyszehrad prezydenci Polski, Czechosłowacji i premier Węgier podpisali *Deklarację o współpracy w dążeniu do integracji europejskiej*. W deklaracji postanowiono pogłębić stosunki z Paktem Północnoatlantyckim oraz rozwijać stosunki ze Wspólnotami Niepodległych Państw. Przyjęto zasadę uzgadniania stanowisk w polityce zagranicznej, postanowiono, że w innych państwach będzie funkcjonować forum ambasadorów Trójkąta Wyszehradzkiego oraz że w grupie będą działać różne zespoły i komisje¹⁵.

Od dnia podpisania deklaracji Grupa Wyszehradzka stała się instytucją konsultacyjną o charakterze regionalnym¹⁶.

17 lipca 1992 roku Słowacka Rada Narodowa proklamowała suwerenność Słowacji, w związku z tym od tej pory Trójkąt Wyszehradzki Został przemianowany na Grupę Wyszehradzką.

Perspektywa przystąpienia do organizacji zachodnioeuropejskich spowodowała rozłam w grupie, ponieważ niektóre państwa były przekonane, że przewodzą transformacji i dlatego samodzielnie szybciej dołączą do Wspólnot Europejskich i do Paktu Północno-

---

¹³ W. Weidenfeld, W. Wessels, *Europa od A do Z. Podręcznik integracji Europejskiej*, Gliwice 1996, s.105.

¹⁴ I. Kobrinskaja, *Długi koniec zimniej wojny*, Warszawa 1998, s. 55.

¹⁵ <http://www.msz.gov.pl/Grupa,Wyszehradzka,1728.html>, z dnia 11.03.06.

¹⁶ Z. Podlasiak, *Transformacja ekonomiczna w krajach Grupy Wyszehradzkiej a procesy integracyjne*, w: A. Stępień-Kuczyńska (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych*, Łódź 2003, s.432.

atlantyckiego. W latach 1994-1998 grupa praktycznie nie funkcjonowała, spotkania odbywały się rzadko a w postanowieniach nie wychodzono poza sferę deklaracji. Oprócz osobnych dążeń do integracji z Europą Zachodnią, powodem rozluźnienia stosunków wewnątrz grupy była między innymi obawa Słowacji, Czech i Węgier przed dominacją Polski w tym regionie kontynentu spowodowana wielkością tego kraju w stosunku do sąsiadów, a także stanowisko prezydentów Czech i Węgier o niewielkiej przydatności współpracy regionalnej¹⁷.

Sytuacja stagnacji w Grupie Wyszehradzkiej trwała do 1998 roku. Ponowne ożywienie spowodowały zmiany polityczne w Czechach i na Węgrzech. Odnowiona współpraca koncentrowała się na dwóch płaszczyznach: gospodarczej w ramach Porozumienia Środkowo-Europejskiego o Wolnym Handlu oraz wojskowej, związanej ze staraniami wejścia do Paktu Północnoatlantyckiego i realizacją programu *Partnerstwo dla pokoju*. Przystąpienie Polski, Czech i Węgier do Paktu Północnoatlantyckiego spowodowało jeszcze większe zacieśnienie stosunków pomiędzy tą trójką. W 1999 roku na pierwszym szczycie po ośmioletniej przerwie zadeklarowano, że współpraca skoncentruje się na edukacji, kulturze, ochronie środowiska, budowie infrastruktury komunikacyjnej i energetycznej oraz walce z przestępczością zorganizowaną i nielegalną imigracją. Jednocześnie grupa przestała się zajmować sprawami handlu i gospodarki. Nowością było zwrócenie uwagi na promowanie kontaktów

---

¹⁷ G. Michałowska, *Słownik stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1999, s. 86.

między obywatelami, organizacjami społecznymi oraz władzami regionów, w celu nadania ingerencji mniej oficjalnego charakteru¹⁸.

O tym, że państwa przestały dążyć osobno do ingerencji z Europą zachodnią świadczy fakt, że wsparły one starania Słowacji, która nie została zaproszona do negocjacji, o wejście do Paktu Północnoatlantyckiego i do Unii Europejskiej¹⁹.

Odnowienie współpracy w ramach Grupy spowodowało, że nabierała ona na znaczeniu. Zaczęła ona wzbudzać zainteresowanie ze strony innych państw regionu, które zaczęły wyrażać chęć przynależenia do niej. Jednak do rozszerzenia grupy nie doszło, gdyż państwa czwórki postanowiły, że najpierw trzeba wzmocnić istniejące mechanizmy i struktury a jak już to zostanie zrobione zastanawiać się nad rozszerzeniem²⁰.

Powstanie Środkowoeuropejska Umowa o Wolnym Handlu nastąpiło dzięki współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Idea zawarcia umowy handlowej pomiędzy państwami czwórki pojawiła się już w *Deklaracji krakowskiej*. Na podstawie tej deklaracji rozpoczęto negocjacje związane z podpisaniem *Środkowoeuropejskiej umowy o Wolnym Handlu między Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami*. Umowa ta została podpisana 21 grudnia 1993 roku w Krakowie, a weszła w życie 1 marca 1994 roku²¹.

Początkowo umowa nie przewidywała włączenia do Strefy Wolnego Handlu innych państw, jednak później dopuszczono taką możliwość po spełnieniu kilku warunków między innymi kandydaci

---

¹⁸ <http://www.europakarpat.pl/index.php/pMenuId/8/pDocId/138/pCmd/1>, z dnia 11.03.06

¹⁹ J. Kukułka, *Historia...*, dz. cyt., s. 490.

²⁰ <http://www.msz.gov.pl/Grupa,Wyszehradzka,1728.html>, z dnia 11.03.06.

²¹ <http://www.cefta.org/agreement/pltreaty.htm>, z dnia 11.03.06.

chcący przystąpić do organizacji musieli zawrzeć ze Wspólnotami europejskimi umowy o współpracy i wolnym handlu. Z prawa do wejścia do Strefy Wolnego Handlu skorzystały: Słowenia, która weszła 1 stycznia 1996 roku, Rumunia 1 lipiec 1997 rok, Bułgaria 1 stycznia 1999 rok²².

Głównym celem organizacji jest popieranie współpracy gospodarczej pomiędzy stronami umowy, zapewnienie uczciwych warunków konkurencji we wzajemnym handlu oraz udział w przyczynieniu się do rozwoju handlu światowego. To wszystko miało doprowadzić do utworzenia strefy wolnego handlu do 2001 roku²³.

Współpraca gospodarcza w ramach CEFTA obejmowała towary przemysłowe i towary rolno-spożywcze.

Wskutek narastających rozbieżności Czechy, Słowacja i Węgry postanowiły pogłębić liberalizację gospodarki w swojej strefie a Polska, Bułgaria, Rumunia i Słowenia podjęły działania ku ochronie rynku żywnościowego²⁴.

W połowie 1989 roku przedstawiciele litewskiego Sajudisu oraz estońskiego i łotewskiego Frontu Ludowego, utworzyli Zgromadzenie Bałtyckie. Podczas spotkania przedstawicieli tych trzech państw podjęto decyzje o dążeniu do gospodarczej samodzielności republiki oraz ogłoszono *Deklarację Praw Narodów Państw Bałtyckich*. W sierpniu 1989 roku przedstawiciele Sajudisu i Frontów Ludowych spotkali się w Rydze. Sformułowano również apel do Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie badania sytuacji w państwach bałtyckich. Miesiąc po tym spotkaniu odbyło się kolejne spotkanie przewodniczących Rad Najwyższych Litwy, Łotwy i

---

²² I. Kobrinska, *Długi...*, dz. cyt., s. 53.

²³ <http://www.cefta.org/agreement/pltreaty.htm>, 11.03.06.

Estonii, na którym omawiano problemy gospodarcze. Od tego czasu współpraca między tymi państwami zaczęto nazywać Radą Bałtycką²⁵.

W 1993 roku nadal trwało wycofywanie wojsk rosyjskich z terenów Litwy, Łotwy i Estonii. W tym samym roku Rada Bałtycka nadal podejmowała starania związane z uzyskaniem członkostwa w niektórych organizacjach międzynarodowych, w tym głównie w Radzie Europy.

27 sierpnia 1993 roku odbyły się dwa równoległe spotkania prezydentów i premierów z tym, że spotkania głów państwa odbyły się w Tallinie a Prezesów Rady Ministrów w Rydze. Spotkania te były poświęcone przygotowaniu dokumentu, w którym miało zostać zawarta umowa dotycząca wolnego handlu. 13 września 1993 roku w Tallinie państwa wchodzące w skład Rady Bałtyckiej podpisały ów dokument. Ratyfikacja tej umowy przebiegała dość powoli, jednak w ostatecznie weszła w życie prawie rok po podpisaniu 1 kwietnia 1994 roku²⁶.

W dniach 29-31 października 1994 roku Zgromadzenie Bałtyckie podjęło decyzję o przemianieniu Rady Bałtyckiej w stałą organizację. Priorytetowymi celami Rady Bałtyckiej było: intensywna współpraca z Radą Nordycką i rozpoczęcie starań związanych z dołączeniem do Paktu Północnoatlantyckiego i Wspólnot Europejskich. Zdecydowano również o wypracowaniu wspólnego stanowiska w stosunku do polityki zagranicznej. Za główny cel postawiono tu sobie koordynację działań w dziedzinie integracji ze strukturami

---

²⁴ Z. Podlasiak, *Transformacja...*, dz. cyt., s. 433.

²⁵ A. Czubiński, *Europa XX wieku*, Poznań 2003, s. 705.

²⁶ J. Kukułka, *Historia...*, dz. cyt., s. 502.

europejskimi a także podpisanie traktatu polsko-litewskiego oraz podpisanie umowy z Grupą Wyszehradzką o wolnym handlu.

Na sesji tej podjęto również decyzję o utworzeniu wspólnej jednostki wojskowej, która miała się nazywać Batalion Bałtycki. Batalion miał brać udział w pokojowych operacjach Narodów Zjednoczonych²⁷.

Na kolejnej sesji Zgromadzenia Bałtyckiego mającego miejsce w dniach od 11 listopada do 15 listopada 1994 roku w Wilnie, wydano rezolucję w sprawie wycofania broni nuklearnej z regionu Morza Bałtyckiego. Przeciwno tej rezolucji wystąpiła Rosja oraz Litwa.

Działalność w latach dziewięćdziesiątych organizacji na terenie Europy Środkowej i Wschodniej doprowadziły nie tylko do całkowitego uzależnienia się od Federacji Rosyjskiej, ale także pomogły w przeprowadzeniu szeregu reform pozwalających na zmianę życia społeczno-gospodarczego w tych państwach.

Pomimo tego, że proces tych zmian przebiegał w państwach Europy Środkowej i Wschodniej szybko i efektywnie, to jednak organizacje zachodnie takie jak Unia Europejska, Rada Europy czy Pakt Północnoatlantyckim krytycznym okiem patrzyły na chęć dołączenia tych państw do struktur zachodu. Według nich trzeba było czasu na to żeby narody te mogły stać się równorzędnymi partnerami we wspólnym działaniu.

Gospodarka w Bloku Wschodnim była oparta głównie na rozwoju przemysłu ciężkiego, opartego na systemie planistycznym. Co kilka lat na spotkaniach Komitetu Centralnego Partia uchwalala plan, który w okresie kilku lat musiał zostać wykonany. Brak tu było

systemu wolnorynkowego. Głównym rynkiem zbytu dla państw socjalistycznych były inne państwa socjalistyczne. Brakowało też konkurencji gdyż w krajach socjalistycznych prawie w ogóle nie występowała własność prywatna, wszystko należało do państwa. W sklepach na półkach zawsze brakowało towaru.

Nowa władza zafascynowana Zachodem zaczęła dążyć do demokratyzacji życia polityczno-gospodarczego. Jednak przeprowadzenie radykalnych reform wymagało olbrzymich środków finansowych, których biednym państwom wschodu brakowało. Z pomocą byłym sprzymierzeńcom Związku Radzieckiego przyszły zachodnie organizacje. Na początku lat 90 państwa te uzyskały dostęp do szeregu funduszy, które pomogły im *stanąć na nogi* po półwiecznym zastoju. Głównymi funduszami były PHARE i TACIS.

3. Proces akcesyjny krajów Europy Środkowej i Wschodniej

Następnym krokiem po obaleniu komunizmu i zmianie ustroju w państwach Europy Środkowej i Wschodniej było zgłoszenie wniosków o członkostwo w Unii Europejskiej. Pierwszymi krajami z byłych sojuszników Związku Radzieckiego, które wyraził chęć przystąpienia do struktur Wspólnot Europejskich były Węgry i Polska. Republika Węgierska złożyła wniosek 1 kwietnia 1994 roku, a Rzeczpospolita Polska siedem dni później. Po tych krajach z wnioskami o członkostwo w Unii Europejskiej występowały kolejno: Rumunia, która złożyła odpowiednie pismo w tej sprawie 22 czerwca 1995 roku, Słowacja – 27 czerwca 1995 roku, Łotwa – 13 października 1995 roku, Estonia – 28 listopada 1995 roku, Litwa – 11

---

²⁷W. Weidenfeld, W. Wessels, *Europa...*, dz. cyt., s. 260-261.

grudnia 1995 roku, Bułgaria – 16 grudnia 1995 roku, Czechy – 23 stycznia 1996 roku i Słowenia 10 czerwca 1996 roku²⁸.

Proces negocjacyjny pomiędzy Unią a Krajami Środkowej i Wschodniej Europy wiązał się głównie z dopasowaniem struktur gospodarczych, społecznych oraz prawnych do systemu panującego we Wspólnotach Europejskich.

W 1994 roku na szczycie Unii Europejskiej w niemieckim mieście Essen została podjęta decyzja o opracowaniu tak zwanej *Białej Księgi*, w której miały się znaleźć wytyczne dotyczące przygotowania krajów Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z rynkiem wewnętrznym Unii. *Biała Księga* składa się z 23 sektorów. Każdy sektor został przedstawiony z punktu widzenia celów i przyjętych metod regulacji. Oprócz wskazania Komisja Europejska dokonała także hierarchizacji określonych sektorów, wskazując kolejność ich wdrażania. Państwa dążące do integracji ze Wspólnotami musiały zastosować się do wytycznych zawartych w *Białej Księdze*²⁹.

W grudniu 1995 roku na szczycie w Madrycie Rada Unii Europejskiej zleciła Komisji Europejskiej przygotowanie opinii o wniosku o członkostwo dla krajów, które wyraziły chęć znalezienia się w Unii Europejskiej.

17 lipca 1997 roku w Brukseli w ramach Agendy 2000 ocena Komisji została opublikowana. Agenda 200 analizowała spełnienie przez Kraje Europy Środkowej i Wschodniej kryteria, które zostały wyznaczone podczas dwóch szczytów europejskich: w Kopenhadze i

---

²⁸J. Kukułka, *Historia...*, dz. cyt., s. 157.

²⁹ <http://bp.nml.webpark.pl/rozszerzenieuewsch.htm>, z dnia 23.03.06.

w Essen. Spełnienie tych warunków było konieczne przed wstąpieniem do Unii Europejskiej.

Do głównych postanowień należało ustabilizowanie instytucji gwarantujących przestrzeganie zasad demokracji, prawa, praw człowieka oraz ochronę i przestrzeganie praw mniejszości. Następną wytyczną było prawidłowe funkcjonowanie gospodarki rynkowej oraz stworzenie zasad funkcjonowania zdrowej konkurencji dla przedsiębiorstw krajowych względem podmiotów działających w Unii Europejskiej. Dopasowanie system prawnego do prawa obowiązującego we Wspólnotach było kolejnym warunkiem, jakie musiał spełnić kraje kandydujące³⁰.

Na szczycie w Luksemburgu w grudniu 1997 roku Rada Europejska podjęła decyzję o przedstawieniu Partnerstwa przedakcesyjnego dla każdego z państw kandydujących. Określa ono krótkoterminowe i średnioterminowe priorytety w dostosowywaniu się do unijnego porządku prawnego, a także środki pomocowe mające wspierać ich realizację. Na szczycie w Luksemburgu w grudniu 1997 roku podjęto także decyzję o rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych. Oficjalnie wszystkie państwa kandydujące 31 marca 1998 roku rozpoczęły proces negocjacji jednocześnie. Przegląd dostosowania ich porządku prawnego do prawa unijnego, tak zwanego *screening*, objął dziesięć państw Europy Środkowej i Wschodniej, z tym, że w przypadku Bułgarii, Rumunii, Łotwy, Litwy i Słowacji *screening* polegać miał na wyjaśnieniu przez Komisję istoty zobowiązań składających się na unijny porządek prawny, natomiast bardziej zaawansowana piątka, czyli Polska, Czechy, Węgry, Estonia i Słowenia przystąpiły

---

³⁰ H. Tendera-Właszczuk, Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Polska na tle innych krajów, Warszawa 2001, dz. cyt., s. 122-123.

do właściwych negocjacji akcesyjnych w siedmiu relatywnie dziedzinach unijnego dorobku prawnego³¹.

W dniach 10-13 grudnia 1999 roku w stolicy Finlandii w Helsinkach odbył się kolejny szczyt Rady Europejskiej, na którym podjęto decyzje o rozpoczęciu praktycznych negocjacji z pozostałymi sześcioma państwami kandydującymi do członkostwa w Unii Europejskiej, czyli Bułgarią, Litwą, Łotwą, Malta, Rumunią i Słowacją. Państwa te zwykle się określać od miejsca posiedzenia Rady Europejskiej państwami Grupy Helsińskiej. Szczyt w Helsinkach, nie tylko otworzył negocjacje z pozostałymi państwami kandydującymi do członkostwa oraz zmienił dotychczasową strategię negocjacyjną Unii Europejskiej – wszystkie państwa zyskały wówczas równy status³².

Negocjacje z krajami dziesiątki trwały do 2002 roku. Dnia 13 grudnia 2002 roku wykonano jeden z bardziej doniosłych kroków w historii zjednoczenia europejskiego. Podczas obrad podjęto decyzji o przyjęciu dziesięciu kolejnych krajów do Wspólnot z dniem 1 maja 2004 roku. Jednakże przed przystąpieniem każde z tych państw musiało przyjąć w swoim prawie krajowym całe *acquis communautaire*, które zawiera 26 tysięcy aktów prawnych zebranych na około 80 tysiącach stron. To prawo musiało zostać nie tylko przyjęte, ale również musiało być stosowane w praktyce. Dostosowanie systemu prawnego państw kandydujących do *acquis communautaire* stanowiło ogromne wyzwanie dla parlamentów narodowych i innych organów, których instytucje zostały dopiero niedawno odbudowane. Wymóg ten spowodowany był tym, że Unii Europejskiej zależało,

---

³¹ J. Barcz, *Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2004, s. 425.

³² P. Fontaine, *Europa w 12 lekcjach*, Luksemburg 2004, s. 16-17.

aby tak wielkie rozszerzenie jakim miało być poszerzenie Wspólnoty dziesięć nowych członków, nie sprowadziło jej znaczenia wyłącznie do strefy wolnego handlu. Dlatego starzy członkowie Unii Europejskiej chcieli wzmocnić swoją wewnętrzną spójność i sprawić, aby nowa Unia, o zasięgu całego kontynentu, współpracowała skutecznie i wydajnie. Rada Europejska podczas tego szczytu zobowiązała Komisję Europejską do kontynuacji monitorowania 10 państw kandydujących, a także do przedstawienia specjalnego raportu w tej sprawie na sześć miesięcy przed zakładanym akcesem³³.

W końcu 16 kwietnia 2003 roku w Atenach podpisano *Traktaty o przystąpieniu*. Dawały one narodom nowych państw członkowskich czynne i bierne prawo wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego, które miały się odbyć w czerwcu 2004 roku, na tych samych zasadach, które obowiązują pozostałych obywateli Unii Europejskiej³⁴.

Przed wyborami do Parlamentu Europejskiego wszystkie 10 krajów było zobowiązane do przeprowadzenia referendum, w którym każdy naród miał wyrazić swoją aprobatę w kwestii wejścia swojego państwa do Unii Europejskiej, uznano bowiem, że ratyfikacji umowy międzynarodowej jaką miał być Traktat Akcesyjny – potrzebna była społeczna zgoda. Postanowiono, że wszystkie referenda miały się odbyć między marcem a październikiem 2003 roku.

Pierwszym krajem w którym przeprowadzono referendum była Malta. Maltańczycy wyrazili swoją opinię w dniu 8 marca 2003 roku. Za przystąpieniem do Unii opowiedziało się 54% Maltańczyków. Na Słowenii referendum odbyło się w drugiej kolejności. W

---

³³ Tamże, s.18.

³⁴ <http://www.ineuro.pl/iestrona.php?idtekst=26>, dnia 25.04.06.

dniu 30 marca 2003 rok Słoweńcy wyrażali nie tylko swoje zdanie na temat przystąpienia Słowenii do Unii Europejskiej ale także do Paktu Północnoatlantyckiego. Konstytucja tego kraju nie wymaga przeprowadzenia referendum, jednak Zgromadzenie Narodowe podjęło uchwałę, że decyzję w tej sprawie mają zaakceptować obywatele w głosowaniu. Wynik obu referendów miał być potraktowany jako wiążący, mimo że – zgodnie z obowiązującym prawem – oba głosowania miały mieć charakter konsultacyjny. 12 kwietnia 2003 roku mieszkańcy Republiki Węgierskiej podchodząc do urn musieli odpowiedzieć na pytanie *Czy zgadzasz się z tym, że Republika Węgier powinna stać się członkiem Unii Europejskiej?* Po podliczeniu głosów za wejściem do Unii opowiedziało się 84 % Węgrów, spośród 45% społeczeństwa biorącego udział w głosowaniu. Na Litwie referendum odbyło się w dniach 10-11 maja 2003 roku i wynik był wiążący. Piątym krajem z kolei w którym odbyło się referendum była Polska. Polacy oddawali swoje głosy do urn w dniach 7-8 czerwca 2003 roku. W referendum udział wzięło 58,85% społeczeństwa, za przystąpieniem opowiedziało się 77,45% głosujących, przeciw wstąpieniu do Unii było 22,55%. Na Słowacji referendum podobnie jak w Polsce trwało dwa dni. Frekwencja wyniosła 52,2%, za opowiedziało się 92,5% Słowaków. Natomiast w Czechach referendum odbyło się w dniach 15-16 czerwca 2003 roku. Do urn oddać swoje głosy przybyło 55,2% Czechów, za członkostwem w Unii opowiedziało się 77,3%, natomiast przeciwnymi integracji było 22,7%. 14 września 2003 roku miało miejsce referendum w Estonii. W referendum udział wzięło 64,0% Estończyków, głosów na tak oddanych zostało 66,9%, natomiast na nie 33,0%. Ostatnim krajem spośród dziesiątki, w którym odbyło się referendum była Łotwa. Łotysze

oddawali swoje głosy w dniu 20 września 2003 roku. Spośród 72,5% biorących udział w głosowaniu za przystąpieniem do struktur europejskich opowiedziało się 67,0% społeczeństwa Łotwy³⁵.

Wyrażenie zgody na przystąpienie do struktur Europejskich każdego z obywateli krajów kandydujących, kończyło długi etap ubiegania się o członkostwo w Unii Europejskiej.

*
*   *
*

Dnia 1 maja 2004 roku zakończył się okres długich negocjacji, tego dnia byli sojusznicy Bloku Wschodniego stali się pełnoprawnymi członkami Wspólnot Europejskich. Unia Europejska przyjmując nowe kraje nie tylko zwiększyła swoją powierzchnię i populację, ale przypieczętowała koniec podziału kontynentu europejskiego, który od 1945 roku dzielił Europę na świat wolności i świat komunizmu. Piąte rozszerzenie miało wymiar polityczny i moralny. Krajom, które geograficznie, kulturowo, historycznie i z powodu aspiracji są jak najbardziej europejskie, czyli Republice Czeskiej, Estonii, Cypru, Łotwie, Litwie, Węgrom, Malcie, Polsce, Słowenii i Słowacji, rozszerzenie pozwoliło wreszcie dołączyć do europejskiej rodziny demokratycznej i w pełni uczestniczyć w wielkim projekcie stworzonym przez ojców założycieli Unii Europejskiej.

---

³⁵ A. Albi, *Referendum w sprawie członkostwa w UE krajów Europy Środkowej i Wschodniej: konsekwencje dla unijnej procedury zmian traktatowych*, Warszawa 2003, s. 13.